

УДК 37.014.3:373.3+613](045)

Красножон Наталя Володимирівна,
завідувачка науково-методичної лабораторії
соціокультурного проєктування та розвитку безпечного освітнього простору
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1099-7695>

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ

Анотація. Єдиним способом збереження системи освіти в умовах воєнного тану, основу якої становить здоров'язбережувальна компетентність, стресостійкість. За такого підходу пріоритети державної політики дедалі більше мають бути пов'язані з формуванням здоров'язбережувальна компетентності, а збільшення бюджетних коштів на створення ефективних і безпечних в закладах загальної середньої освіти розглядатиметься як необхідна умова державного розвитку.

Формування здоров'язбережувальної компетентності передбачає комплексний вплив на різні рівні освіти в закладах загальної середньої освіти. Якість особистості виступатиме й визначатиме складники, що мають вирішальну роль для формування в учнів знань і умінь необхідних для проживання в зовнішньому середовищу.

Найчастіше дослідники у структурі цієї компетентності виділяють ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-психологічний компоненти, а також в окремих випадках - комунікативний, рефлексивний, емоційно-вольовий. Ми окреслюємо компоненти здоров'язбережувальної компетентності: когнітивний, рефлексивний, ціннісно-мотиваційний, гносеологічний, діяльнісний, комунікативний.

Основними причинами навчальних втрат періоду пандемії COVID-19 дослідниками Інституту педагогіки НАПН України визначено недосконалість інфраструктури дистанційного навчання, відсутність/недостатній рівень володіння учнями цифровими навичками, недостатню сформованість в учнів уміння вчитися, не відпрацьованість формату зворотному зв'язку з педагогом, недостатню підготовленість учителів до використання засобів та інструментів дистанційного навчання та низький рівень володіння ними цифровою компетентністю, а в батьків - до підтримки навчання дітей у нових освітніх реаліях (Топузов, Головка, Локишина, 2023)

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, педагогічні працівники, здоров'я, здоров'язбережувальна компетентність, професійна підготовка, концепція НУШ.

Постановка проблеми. Формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах впровадження НУШ в закладах освіти зумовлено функціонуванням системи освіти, яка вимагає організувати освітній процес враховуючи особливості навчальної діяльності учнів в умовах війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України.

Насамперед, в таких умовах необхідно враховувати такі форми навчання, у закладах загальної середньої освіти, як дистанційне й змішане навчання, так як ефективна їх організація сприяє продовжувати освітній процес, робить його безперервним.

На нашу думку, необхідно враховувати місце проведення навчального процесу, їхній емоційний стан учасників навчального процесу, негативні виклики та можливість створення ефективного і безпечного освітнього середовища. Об'єктивній реалії часу розділили учасників навчального процесу на такі групи:

- ✓ учасники, які покинули місце проживання (зовнішньо чи внутрішньо переміщені особи);
- ✓ учасники, що не покидали місце проживання (перебувають на окупованих чи не окупованих територіях).

Як наслідок, маємо заподіяну шкоду як фізичному, так і соціальному, психічному та духовному здоров'ю. Через те, сформованість у педагогічних працівників знань з питань підтримки здоров'я має забезпечити всеосяжність та справедливої якісної освіти, заохочення можливості навчання протягом усього життя для всіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці досліджують проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності в закладах освіти зокрема: серед праць цього напрямку досліджень для нас найбільший інтерес становлять ті, що присвячені формуванню здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх педагогів Н.І. Коцур, Л.П. Товкун, О.А. Ландо, Л.С. Малишева, Н.А. Побірченко.

В галузі управління закладами освіти на регіональному рівні в умовах впровадження НУШ досліджували Л.М. Калініна, П.М. Кухарчук, Н.В. Василенко, Н.Г. Протасова, Л.М. Коврігіна.

Питання розвитку здоров'язбережувальної компетентності у системі післядипломної освіти висвітлювали Є.В. Кочерга, Н.Н. Чайченко, В.М. Успенська, В.М. Федорець та ін.

Мета статті: проаналізувати підходи формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах впровадження НУШ та визначити структуру здоров'язбережувальної компетентності в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових розробок вітчизняних науковців щодо формування здоров'язбережувальної компетентності в закладах освіти.

О. Согоконь вважає здоров'язбережувальну компетентність здобувачів вищої освіти, виділила в її структурі змістовий (система знань і уявлень про здоров'язбереження, здоровий спосіб життя), мотиваційно-ціннісний (ставлення до здоров'я, вплив на життєві плани і професійну орієнтацію), операційно-діяльнісний (ступінь включення студента в цілісну систему здорового способу життя та в систему здоров'язбереження), емоційно-вольовий (психічна сфера життєдіяльності студента) компоненти (Согоконь, с. 118).

Науковець О. Антонова також підкреслює, що «здібності й обдарованість є феноменами одного порядку в тому розумінні, що вони переходять від нижчого рівня до вищого шляхом розвитку здібностей і підкоряються законам розвитку здібностей» (Антонова, 2016, с. 94).

Аналізуючи модель освіти, розроблену О. Квочко, в якій здоров'язбережувальна компетентність складається з п'ятьох компонентів, а саме:

- ✓ когнітивного (інтелектуального): специфіковані і загальні уявлення та знання (медико-гігієнічні, психологічні, соціологічні, антропологічні, культурологічні) про людину та її організм, як у нормі, так і за наявності деяких статистично значимих для освітнього процесу патологій, про збереження здоров'я і життя, про дітей з особливими освітніми потребами, профілактику та корекцію патології в умовах освітнього процесу та поза ним; здоров'язбережувальне мислення, когнітивні установки та когнітивні схеми;

- ✓ діяльнісного: практичні вміння й навички, професійні поведінково-діяльнісні стереотипи, діяльнісні установки, практично та технологічно орієнтовані знання, досвід здоров'язбережувальної діяльності та життєвий досвід; уміння швидко й ефективно діяти в небезпечних для здоров'я й життя ситуаціях, у режимах психологічного перенасичення та когнітивної невизначеності; здатність ефективно застосовувати педагогічну майстерність для збереження та формування здоров'я;

- ✓ особистісно-психологічного: цінності, смисли, ціннісні орієнтації, мотивації, здатність до здоров'яорієнтованого цілепокладання, рефлексивні навички, емоційний інтелект, що забезпечує ефективну комунікативну взаємодію, орієнтовану на збереження здоров'я, толерантність, турбота, відповідальність, благопристойність, навички довільного керування емоціями, позитивний імідж педагога;

- ✓ дискурсивно-комунікативного: наявність риторичних навичок; вміння ефективно спілкуватися з проблематики здоров'я та його збереження, інтегративно використовуючи інформаційно-комунікаційні технології й вербальні, невербальні засоби та соціокультурні контексти; вміння у процесі педагогічного спілкування ефективно актуалізувати ціннісно-сміслові контексти; здатність застосовувати елементи театральної педагогіки;

- ✓ інклюзивно-ціннісного: уміння ефективно використовувати знання феноменології дітей з особливими освітніми потребами для збереження їх здоров'я та життя, формування в них високої самооцінки, іміджу й соціальної, освітньої та професійної адаптації, включеності, життєтворчості, профілактики порушень, що можуть виникнути в умовах освітнього процесу; сприяння розвитку толерантного, доброго та людського ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в дитячому колективі та соціумі; вміння вирішувати конфлікти, в яких беруть участь діти з особливими освітніми потребами, на засадах толерантності та з використанням психологічних, педагогічних і соціокультурних засобів (Квочко, 2019, с. 123).

В наукових дослідженнях В. Борисенко у структурі здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей виділив такі компоненти:

- ✓ особистісно-аксіологічний (мотиви, цілі, цінності, потреби в здоров'язбереженні, стійкий інтерес студента до збереження власного здоров'я та ведення здорового способу життя);

- ✓ гностичний (система знань і уявлень про здоров'язбереження, здоровий спосіб життя);

- ✓ діяльнісний (ступінь включення студента в цілісну систему здорового способу життя та в систему здоров'язбереження);

- ✓ поведінковий (прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у напрямі здоров'язбереження, а також рефлексію ведення здорового способу життя) (Борисенко, 2019, с. 33).

✓ Пропонує П. Кухарчук складові з формування здоров'язбережувальної компетентності слухачів в поза аудиторній роботі:

✓ планування, організації та реалізації здоров'язбережувальної діяльності, як по відношенню до самого себе, так і до оточуючих (відповідно до мотиваційного та змістового компонентів досліджуваної компетентності). Ця частина може відбуватись в межах лекційних занять (аудиторна робота) та самостійної роботи слухачів (позааудиторна робота);

✓ практична, спрямована на сприяння розвитку у слухачів вмінь, навичок та якостей, необхідних майбутнім соціальним педагогам для здійснення здоров'язбережувальної діяльності: захисту свого здоров'я і життя від шкідливого впливу параметрів середовища існування та надзвичайних факторів;

✓ оволодіння елементами формування здоров'язбережувальної компетентності для підтримки здоров'я й забезпечення гармонійного розвитку;

✓ теоретична, спрямована на систематизацію та узагальнення знань слухачів щодо здоров'я та вплив на нього негативних факторів виробничого і соціального середовища;

✓ причин та наслідків шкідливих звичок, емоційних зривів, стресів, конфліктів, їх профілактики; механізмів збереження і зміцнення здоров'я, основних напрямів діяльності педагогів, що спрямовані на створення здоров'язбережувального середовища в професійній діяльності;

✓ визначення методів і засобів попередження та зменшення впливу негативних чинників на людину, колектив, соціум у цілому; попередження та усунення конфліктів, стресових ситуацій, виникнення станів втоми та перевтоми. Ця частина відбувалась в межах практичних та семінарських занять (аудиторна робота), а також самостійної роботи слухачів (позааудиторна робота) (Кухарчук, 2022).

Поряд з тим, дослідниця Є. Кочерга виділила когнітивний, діяльнісний, особистісний та ціннісно-мотиваційний компоненти. Її критерії розвитку цієї компетентності:

✓ рівень знань про здоров'язбереження (обізнаність зі змістом і сутністю здоров'язбереження та здоров'язбережувальної компетентності, складовими здоров'я й особливостями здорового способу життя вчителя);

✓ обізнаність з особливостями та технологіями здоров'язбереження учнів та створення здоров'язбережувального освітнього середовища у процесі вивчення хімії; знання про зв'язок хімії зі здоров'ям людини, про вплив хімічних речовин на здоров'я, про правила безпеки);

✓ рівень умінь здоров'язбережувальної діяльності (уміння вести здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок;

✓ уміння раціонально організовувати режим дня; уміння організовувати здоров'язбережувальні освітній процес з хімії;

✓ модель взаємодії вчителя хімії з дітьми);

✓ рівень розвитку особистих якостей, які зумовлюють здоров'язбережувальну діяльність (організаторські та комунікативні здібності;

✓ емпатія; стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях);

✓ мотивація та ціннісне ставлення до здоров'я (визнання здоров'я як найвищої цінності;

✓ усвідомлена та стійка мотивація до ведення здорового способу життя; ставлення до свого здоров'я) (Кочерга, с. 9).

У методичних рекомендаціях, підготовлених співробітниками Інституту педагогіки НАПН України, які проаналізували діагностику та компенсації освітніх втрат у загальній середній освіті України відмічене наступне.

В умовах, у яких перебуває система загальної середньої освіти в Україні, що спричинені воєнним станом, науково-педагогічним працівникам і вчителям-практикам доцільно докладати максимум зусиль щодо запобігання й мінімізації освітніх втрат на всіх рівнях:

✓ загальнодержавному, регіональному й рівні окремих громад (за урахування поточної ситуації, що складається), а також на рівні кожного окремого закладу загальної середньої освіти. Діяльність науково-педагогічної спільноти, спрямована на запобігання й мінімізацію освітніх втрат учнів (за урахування специфіки кожного рівня здобуття освіти: початкової, базової середньої та профільної середньої освіти), має здійснюватися на комплексних засадах, системно й систематично, відповідно до основних компонентів педагогічного (освітнього) процесу, а саме на: мотиваційно-ціннісному; організаційно-процесуальному; когнітивно-змістовому;

✓ комунікативно-діялісному; оцінювально-аналітичному рівнях. Узагальнюючи причини, котрі призвели до освітніх втрат, маємо говорити про такі: війна зруйнувала мирне життя й вигнала мільйони українців зі своїх домівок. Жахи війни, стрес від переселення, психотравмувальний досвід, пов'язаний з бойовими діями, розлученням із близькими та втратою спокійного звичного життя - все залишило слід в життєдіяльності українців. Проживаючи події, пов'язані з війною, з часом необхідно приймати зміни,

адаптуватися та шукати ресурси для життя в нових умовах. І як наслідок, особливої уваги потребує розв'язання проблеми компенсації освітніх втрат, адже сьогодні, окрім безпосередньої зупинки освітнього процесу, що відбулася по всій країні після 24 лютого 2022 року, а також обмежень дистанційного навчання, на виникнення освітніх втрат впливають інші чинники (Алексєєв, Арістова, Малихін, Топузов, 2023).

У праці О. Павлюк та А. Павлюк виокремлюють потребнісно-мотиваційний (система мотивів, пізнавальний інтерес, ціннісні ставлення, що спонукають до здоров'язбережувальної діяльності), теоретико-методичний (система знань про основи здорового способу життя, методи навчання, засоби фізичного виховання, методи контролю й самоконтролю фізичного стану, необхідних для розвитку здоров'язбережувальної компетентності у поєднанні з професійною діяльністю), діяльнісний (сукупність умінь та знань щодо розвитку і вдосконалення фізичних якостей, необхідних для педагогічної діяльності, здоров'язбереження, розвитку та/або підтримання на належному рівні функціональних показників систем організму, профілактику захворювань) та інформаційно-операційний (сукупність умінь роботи з комп'ютером, роботи з інформацією з метою застосовування її для вирішення завдань розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи та пошуку наукової інформації з проблем здоров'язбереження) компоненти здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи, на формування яких необхідно спрямувати зусилля в системі післядипломної освіти (Павлюк О, Павлюк А, с. 285-287).

Висновки і пропозиції. Формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах впровадження НУШ в закладах освіти залишається актуальною, так як сучасні події вимагають від людини володіти відповідними вміннями. Здоров'язбережувальна компетентність набуває все більш вагомого значення як серед викладачів, батьків, зокрема через військову агресію, впровадження Концепції НУШ. Наступні наукові розвідки можуть бути спрямовані на механізми формування складових здоров'язбережувальної компетентності в закладах загальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антонова, О. Є. (2016). Концептуальні теоретичні положення та підходи до виявлення природи обдарованості. У *Методика розвитку педагогічної обдарованості студентів* (Монографія, с. 7-102). Житомир: ЖДУ ім. І. Франка.

Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: Методичні рекомендації. (2023). (О. М. Топузов, За заг. ред.; М. В. Головка, Укл.). [Електронне видання]. Київ: Педагогічна думка.

Клочко, О. (2019). Концептуалізація дискурсивно-комунікативної моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя інформатики. *Нова педагогічна думка*, (4(100)), 119-124.

Кочерга, Є. В. (2021). *Розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів хімії в закладах післядипломної освіти* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук]. Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Кухарчук, П. М. (2022). Державне регулювання розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в закладах освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, (1). Одеса: Видавничий дім «Гельветика».

Павлюк, О., & Павлюк, А. (2019). До проблеми розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної освіти. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, (4), 280-293.

Сокогонь, О. (2019). Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів сучасного закладу освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (27), 115-120.

REFERENCES

Antonova, O. Ye. (2016). Kontseptualni teoretychni polozhennia ta pidkhody do vyivlennia pryrody obdarovanosti. U *Metodyka rozvytku pedahohichnoi obdarovanosti studentiv* (Monohrafiia, s. 7-102). Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka.

Diahnostyka ta kompensatsiia osvitnikh vtrat u zahalnyi serednii osviti Ukrainy: Metodychni rekomendatsii. (2023). (O. M. Topuzov, Za zah. red.; M. V. Holovko, Ukl.). [Elektronne vydannia]. Kyiv: Pedahohichna dumka.

Klochko, O. (2019). Kontseptualizatsiia dyskursyvno-komunikatyvnoi modeli rozvytku zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia informatyky. *Nova pedahohichna dumka*, (4(100)), 119-124.

Kocherha, Ye. V. (2021). Rozvytok zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti vchyteliv khimii v zakladakh pisliadyplomnoi osvity [Avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk]. Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy.

Kukharchuk, P. M. (2022). Derzhavne rehuliuвання rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyshcha v zakladakh osvity. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia», (1). Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka».

Pavliuk, O., & Pavliuk, A. (2019). Do problemy rozvytku zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti vchyteliv osnovnoi shkoly u systemi pisliadyplomnoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Pedahohichni nauky, (4), 280-293.

Sohokon, O. (2019). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti studentiv suchasnoho zakladu osvity. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, (27), 115-120.

Natalya Krasnozhan,

Head of the Scientific and Methodological Laboratory
of Socio-Cultural Design and Development of a Safe Educational Environment,
Senior Lecturer at the Department of Philosophy of Education,
Municipal Higher Education Institution
«Odessa Regional Academy of In-Service Education»,
Odesa, Ukraine

FORMATION OF HEALTH CARE COMPETENCE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF NUS

Abstract. *The only way to preserve the education system in the conditions of military age, the basis of which is health-preserving competence, stress resistance. Under such an approach, the priorities of state policy should increasingly be related to the formation of health-saving competence, and the increase of budget funds for the creation of effective and safe general secondary education institutions will be considered as a necessary condition for state development.*

The formation of health care competence involves a complex impact on different levels of education in institutions of general secondary education. The quality of the individual will act and determine the components that have a decisive role in the formation of students' knowledge and skills necessary for living in the external environment. Most often, researchers distinguish value-motivational, cognitive, activity, personal-psychological components in the structure of this competence, as well as in some cases - communicative, reflective, emotional-volitional. We outline the components of health care competence: cognitive, reflective, value-motivational, epistemological, activity, communicative.

The researchers of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine identified the main reasons for educational losses during the period of the COVID-19 pandemic as the imperfection of the infrastructure of distance learning, the absence/insufficient level of students' possession of digital skills, the insufficient formation of the students' ability to learn, the lack of practice of the feedback format with the teacher, the insufficient preparation of teachers to use means and tools of distance learning and their low level of possession of digital competence, and parents - to support children's learning in new educational realities (Topuzov, Golovko, Lokshina, 2023)

Key words: *institution of general secondary education, teaching staff, health, health-preserving competence, professional training, the concept of the NUS.*

Дата надходження до редакції 04.09.2025

© Красножон Н. В., 2025